

КЫРГЫЗСТАН ЖАНА БАЖЫ БИРИМДИГИ: МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨР ЖАНА КООПТОНУУЛАР

Бул макалада Бажы союзуна Кыргызстандын кирүү же кирбөө маселесинин тегерегинде ой максаттар жана пикирлер чагылдырылган.

Негизги сөздөр: баажы биримдиги, мүмкүнчүлүктөр, баажы пошлиналары, экономика, чек ара, ири товарлар.

KYRGYZSTAN AND CUSTOMS UNION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

In this article, sign in or about to enter the Customs Union, reflecting the goals and ideas.

Key words: unity, incrementally, opportunities, incrementally duties, the economy, border, and large goods.

Экономикалык кызыкчылыктарды бажылык биримдиктен издеген аракеттердин башаты 15 жылдай мурун эле башталган. Мунун демилгечиси катары Россия баш көтөрүп, КМШда экономикасы түзүгүрөөк делген үч өлкө бажы тарабын кошууга көңүлдөнүп, бул багытта иш алпарууга белсенип киришишти. Өткөн жылдын июль айында Россия, Белорусия жана Казакстандын мамлекеттер аралык чек аралары кеңири ачылып, бул мейкиндикте товарлар эркин чуркап, бажы пошлиналары алынып салынат да экономикалары ички тескөөнүн бирдиктүү базалык эрежелерине баш ийип калат. Бул үчилтик араларына Украинаны кошууга кызыкдар эле, тилекке каршы бул өлкөдө азыр саясий кырдаал оор. Кыргызстанда Бажы биримдигине (ББ) кирүү, кирбөө маселеси чоң суроо менен экономикадагы негизги маселелерден болуп келе жатат. Бул макаланын *актуалдуулугу* мына ушунда.

Буга чейин кошулууга даяр эмеспиз деген Кыргыз өкмөтү, жакында эле мүчөлүккө ниетин билдирди. Анткен менен биз эле эмес Бажы биримдиги биригишкен өлкөлөрдө деле көпчүлүктүн пикири баары шак эле кетет дегенден алыс. Союз урагандан кийин анын курамында болуп келген өлкөлөрдүн өзүнчө жаңы рыноктук системалары түзүлүп, жаңы укуктук чөйрөгө баш коюп, мыйзам нормалары да өзгөчөлөнгөн. Эми бажы союзуна киргендер мунун баарын кайсы бир аныкталган параметрлер боюнча бирдей үндөштүккө жеткириши керек. Мисалга алсак, учурда Казакстандагы импортко болгон пошлиналар Россиянын деңгээлине жеткириле жогорулатылган. Буга казак туугандар нааразы. Анткени жапондук кармалган машинелердин баасы жогорулап, сатып алуу кыйындай түшкөн. Казактар өлкө бажы союзуна кирген соң россиялык кийим-кечектерге болгон баа арзандайт деп күтүшкөн, бирок, арзандамак түгүл айрым учурларда Чехия, Турциядан келген кийимдерден да кымбат болууда. Ошондой эле Казакстанда Россиядан ташылган энергия ресурстарынын наркы жогорулап, КМШдан Казакстанга ташылган товарларга болгон баа 30 пайызга өскөн. Казакстандык ишкерлер Бажы биримдигине жаңыдан баш коё баштаган кезде россиялык товарлардын Казакстанга ташылышы менен атаандаштыкты көтөрө албай биздин бизнес кулайт деп коркушуп жаткан. Анткен менен мындай ойлор жаңылыш экенин мезгил ырастады. Үстүбүздөгү жылы Россияда салыктар менен тарифтердин көтөрүлгөндүгүнө байланыштуу өндүрүш басаңдаган. Андан сырткары Россияда кредиттердин пайыздары Казакстанга караганда жогору. Орусиялыктар Казакстандагы өндүрүштүн шарттарын өз өлкөсүндөгүгө караганда жакшы, салык саясаты ийкемдүү, тарифтери төмөн деп баалашат. Ошондуктан Бажы биримдиги толук кандуу

иштей баштагандан кийин орусиялык өнөр жай ишканаларынын Казакстанга агылышы күтүлөт. Бажы биримдигинин алкагында Казакстанда өндүрүп, Россияда саткан пайда апкеле турган жол болгону калды. Анткени бажы пошлиналары алынып салынган, Россияда болсо суроо-талап менен баалар жогору.

Бажылык биримдиктин мейкиндигинен карай турган болсок, бул мүдөөнүн демилгечиси болгон Россия кайра өзү анын шарттарын аткарбай жатканын айтып күнөөлөгөндөр бар. Былтыр Россия менен Белорусиянын ортосундагы чырлашуудан орус туугандар белорус боордошторуна нефтини жогорулатылган наркта сатам деп чыккан. Буга байланыштуу башка өлкөлөргө карата Россиянын позициясы ийкемдүү болуп, ал эми саясатчылары менен чиновниктери өнөктөштөрүнүн пикирлерин укпай турган болсо бирдей макулдашууга жетишүү татаалдашып кете тургансыйт. [2]

Албетте, экономикалык жактан кызматташуу өнүгүүгө алып келээринен үмүт күч. Бажы биримдигинин уюшулгандыгы менен ага кирген өлкөлөрдүн ички дүң продуктулары 2015-жылы 15 пайызга өсүшү мүмкүндүгүн, анда эле Россиянын капчыгына 400 миллиард доллар каражат түшөөрүн орусиялык бийлик билдирүүдө. Анткен менен муну фантастика деп ишенбегендер да бар. [3]

Орусиялык экономисттер Борбордук Азиядан ББга мүчөлүккө талапкер катары жалгыз Өзбекстанды көрүшөөрүн айтышууда. Кыргызстандын ички рыногу кичине деген алар биз менен болгон чек араны ачуу катачылык (Кытай товарларын импорттоо боюнча Кыргызстан КМШда Россиядан кийинки экинчи орунда жана товарлардын жарымы мыйзамсыз жол менен келет дешет) болоорун билдиришкен.

“Эч ким бизди Бажы биримдигине мүчө бол деп сүйрөбөйт, бул биринчи кезекте Кыргызстанга керек”,-деп президент А.Атамбаев да айтты. Ошондой эле Дүйнөлүк соода уюмуна мүчөлүгүбүз деле күчүндө тураары белгиленди. Бирок Дүйнөлүк соода уюмунун шарттары менен Бажы биримдигинин аракеттери айкалышабы? -деген суроо турат. -Анда Кыргызстан Бажы союзуна кирсе агрардык тармактын өнүгүшүнө жакшы шарттар түзүлөөрү бышык. Бизде өндүрүлгөн азык-түлүк товарлары биримдиктеги өлкөлөргө экспортко кетет. Эгерде республика ББга мүчө болбосо өз продукцияларын каякка сатат? - Кытайга болбойт, алар өз рыногун бекем кармайт. Тажикстан менен Өзбекстан биздикине муктаж эмес.- бул бизге оорчулукту жаратаары бышык. Анан калса күйүүчү, майлоочу майлар Россиядан ташылып жатканын эске албасак болбойт. Андан сырткары, бизден тигилген кийим-кечектин басымдуу бөлүгү Россияга ташылат. [7]

Бажы биримдигине кирген убакта да, кирбеген кезде да бир топ көйгөйлөрдү баштан кечирүүгө туура келээрин жашырбай айтышыбыз керек. Ага ылайык, терс жагы катары биримдиктин алкагында бекитилген бажы төлөмдөрүнүн жогору болгонунан улам сырттан ташылып келе турган товарлардын кымбатташы жана Кытайдан үчүнчү тарап үчүн келген реэкспорттун кыскарышын элестетип көрөлү. Дагы бир белгилей кетчү нерсе, Кыргызстан ББга мүчө болгондугу үчүн да акча төлөйт деген сөздөр жок эмес. Экономика илиминин доктору, профессор Айылчы Сарыбаевдин кабарчыларга берген интервьюсун карап көрөлү: - Бажы союзуна кирген Белоруссия, Россия, Казакстан өз ара чегараларын ачып коюп иштеп атышат. Бирок алардын башка өлкөлөр менен болгон чегаралары жабык. А Кыргызстан Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна (БДСУ) мүчө болгондуктан, бардык өлкөлөр үчүн чегарасы ачык. А союзга кирсек, биз Кытай, Түркия, Иран, Пакистан менен болгон кызматташтык чегарасын жабып койуштары мүмкүн. Биз азыр Кытайдан келген арзан товар, продукциялар менен оокат кылып атабыз. Эгер биз бажы союзуна кирсек, ага мүчө өлкөлөрдөн арзан товар алганыбыз менен кытай товарларына өтө жогорку бажы төлөмдөрүн коюшубуз керек болот деп айтканы бар. [6]

Казакстан президенти Нурсултан Назарбаев былтыр бажы союзу 2015-жылга чейин Россия, Белоруссия, Казакстандын ИДПсын 15 пайызга жогорулатууга шарт түзөрүн айткан. Ал муну тегин жерден айтпаса керек?

Казакстан союзга кирсе-кирбесе деле өлкөнүн ИДПсы нефть, газ, алтын, металл өндүрүүдөн көбөйүп атат. Бул болгону Россия, Белоруссия менен эле болгон саясат.

Анткени Россия, Казакстан азыр дүйнө жүзүнө нефть, газ сатып байып атышат. Кыргызстандын өлкөсүнүн экономикасы талкаланып калып, элибиз жумуш издеп тентиген сайын ого бетер буларга көз каранды болуп, союзга кире калсак эле баары чечилип калчудай сезилип атат деген да ойлор айтылууда.

Акыркы жылдары Россия менен Кыргызстандын ортосунда экономикалык байланыштар өнүгө баштагандай сезилүүдө. Тагыраак айтканда энергетика тармагына арбыштуу инвестиция салып Нарын каскадына 5 ГЭС куруп беребиз деп убадаларын беришкен. Ошондой эле Кыргызгады карыздарын баарын жабабыз деп өткөзүп алышкан. Демек,- мындай мамилелерден кийин жок деп айтууга кыйын. “Токочтуу бала сүймөнчүк” демекчи россиялыктардын ыктыярынан чыгалбай калган учурубуз. Айрым экономисттер Кыргызстан бажы союзуна кирип, реэкспортту токтотуп өз продукциясын чыгарууга киришпесе экономика эзели өнүкпөйт деп атышат. Негизи эле союзга киргенибиз туура болобу же кирбегенибиз жөнбү-деген ар бир кыргыз жаранынын ой пикири туулушу мумкун.

Экөө тең туура. Эгер кирсек, башка өлкөлөр менен кызматташтыгыбызды жоготуп албагыдай кылып сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп, бир оптималдуу вариант менен киришибиз керек. Анан жөн эле сүзүп кирип барган болбойт.

Кокус биз бажы союзуна кирип кытай товарын реэкспорттоону токтотсок, экономикабызга доо кетиши мүмкүн. Жергиликтүү экономисттер кытай товары экономикабыздын 30 пайызын гана түзөрүн, калган жашоо-турмуш өзүбүздүн тармактар менен толукталарын айтып жүрүшпөт, таптакыр андай эмес. Кытайдын арзан товарын демпинг деп коет. Башкача айтканда, Кытай арзан товарларды чыгарып дүйнөлүк рынокту ээлеп атат. Бул алардын стратегиялык саясаты. Ошо Кытайдын демпинг саясаты биздин экономикабызды эбак эле өлтүрүп салган. Эгер Кытайдан келген товарларды жапсак Кыргызстандагы курулуштун баары токтоп, базарлардагы кийим-кече кымбаттап, тартыш болот. Ошону элибиз көтөрө алабы деген суроо турат. Туура, муну жабыш керек. Бажыканага экономикалык тоскоолдуктарды коюп өзүбүздүн экономиканы көтөрүүгө аракет кылуу керек. Бирок муну ойлонулган, комплекстүү чаралар менен чечишибиз зарыл.

Мамлекет башчы Алмазбек Атамбаев жакында эле ШОСтун алкагында бизде болгон жыйында реэкспорттоо менен жашай албасыбызды, бажы союзуна кирүүнүн пайдалуу жагы көп экенин айтты .

Чет өлкөлөрдөн келген каражатты биз эки бөлүп карашыбыз керек. Грант менен гумжардам - бул өлкөнү өлтүрө турган нерсе. Ал эми энергетиканы, айыл чарбасын, өнөр жайын өнүктүрүүгө багытталган инвестиция болсо, бул жакшы нерсе.

Бажы союзуна кирүүдөн биз эмне пайда жана зыян табабыз? деген суроонун тегерегинде ойубузду жыйынтыктап көрөлү :

- Бажы союзу - бул өзүнчө экономикалык аянт. Кандай кыйын мамлекет болбосун 5 млн. калкы менен ортодо туруп өнүгүп кете албайт. Азыр Сингапур, Түштүк Корея, Тайвань, Гонконг өлкөлөрүн укмуш өнүктү деп атабыз. Анткени булар биригип иштеп, ушундай ийгиликке жетишип отурушат. Ошондуктан биз жакшы өнүгүп кетишибиз үчүн башка мамлекеттер менен жакшы бир келишимде болушубуз керек. Мисалы, Россия, Казакстан, Белоруссия менен бириксек биз үчүн жакшы эле болчудай. Себеби аларда өндүрүлгөн өндүрүш, айыл чарба продукциялары бизде жок. Алсак, Россияда лен, суу май чыгара турган күн карама өсөт. Тескерисинче, бизде өскөн беденин, капустаанын, кызылчанын уругун өндүрүү ал жакта кыйыныраак. Башка жакта биздегидей өрүк, төөбуурчак, коон, дарбыз жакшы өспөйт. Эгер биз бажы келишимине келип экономикалык бир аянтка бириксек, бизде өндүрүлбөгөндү алардан алып, биз өндүргөн продукциябызды аларга сатып өнүкмөкпүз;

- Биз мындай мүмкүнчүлүктөрдү туура пайдаланышыбыз керек. Мисалы, Кыргызстан биринчи улуттук валютасын киргизип, алгачкылардан болуп Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна кирди. Бирок экөөнү тең туура пайдалана алган жок. Өнүгүп келаткан мамлекеттен өнүгүп кеткен өлкөгө өтүүдө да бизде стабилдүүлүк болбой атып артта калдык. Мисалы,

Малайзияда эч качан "кетсин" деген болбойт, бирөөнүн мүлкүн бирөө тартып албайт, өрттөбөйт, марадерлор жок. Ошон үчүн ал өлкө өнүгүп жатат;

- Бизде шартка жараша туура бийлик жүргүзүү, реформа кылуу деген болбой атат. Азыр ким болбосун өрттөп кетеби же алып коюшабы деп жаңы ишкана ачуудан коркуп турат. Ошондуктан биз бажы союзуна кирүүгө канчалык деңгээлде даярбыз, союзга мүчө өлкөлөргө кандай талаптарды коюп, кайсы багыттарда өнүгүп кеталабыз деген маселелерди ойлонуштуруп койсок, бул бирикмеден эч кандай зыян болбойт.

- Бажы союзунун бирдиктүү бажы тарифинин 92 пайызы Россиянын азыркы бажы тарифинин эле көчүрмөсү. Андыктан бажы союзуна кирүү менен Кыргызстан Россияга башын байлап берет дегендер да жок эмес;

- Биз азыртадан экономикалык келишимди Кытай, Казакстан же Россиянын бирөө менен түзөрүбүздү аныктап алышыбыз керек. Карап көрсөк, биз темир-тезек, техника, тактай, күйүүчү майды Америка менен Кытайдан эмес, Россиядан алып жатпайбызбы. Ушундай эле көп нерсени Казакстандан, трактор, керектүү жабдыктарды Белоруссиядан алып атабыз. Бажы союзуна кирсек, ушунун баарын арзан, салыксыз алганы жатпайбызбы. Учурда ушул нерселердин баарын кымбаттатылган баа менен алып атабыз. [6]

- Бажы союзуна кирсек баалар асманга чыгат деген кооптонуулар бар. Эл кыйналбайбы? деген суроолор да жок эмес. Азыр өлкөдөгү азык-түлүк баалары дүйнөлүк баалар менен барабар болду. Эми мындан да жогорку баа болбойт. Бажы союзуна кирсек, тескерисинче ун, май, кумшекер, күйүүчү май арзан болот;

- Бажы союзу түзүлүп калса кылмыштуу топторго жакшы шарт түзүлүп, баңгизаттары эркин өтө баштайт деген кооптонуулар дагы жок эмес бар. Тескерисинче, бажы союзуна кирсек Россия менен антитеррористтик борбор түзүлсө, мунун баары азайышы мумкун. Кыскасы, биз илгертен тыгыз алакада келаткандыктан ушул мамлекеттер менен гана бирге өнүгө алабыз. Бизди мүчө өлкөлөр тартипке чакырып, коррупция азаят. Ойубузду топтоп айтсак зыянынан пайдасы көп.

Эл аралык байкоочулар 2012- жылы 23-ноябрда Кыргызстандын Бажы биримдигине киришинин пайдасы менен зыянын талкуулашкан. Талкууга катышкан Франция, Түркия, Швеция жана Орусиянын экономист-окумуштуулары Кыргызстандын Бажы биримдигине киришинен утушу арбын болгону менен өлкө экономикасы бир катар кыйынчылыктарга туш болоорун чечмелеп беришти. [7]

Бажы биримдигине кирүү чоң тобокелчиликтер менен коштолоорун Кыргызстандын окмот мүчөлөрү да да мойундарына алышууда.

- Кыргызстандын Бажы биримдигине кирген учурда опурталдуу жагдайлар сөзсүз түрдө болот. Биринчиден, Кыргызстандын бажы төлөмдөрүнүн Бажы биримдигине кирген төлөмдөрү менен ыңгайлаштыруу маселелери. Азыркы учурда биздин орточо бажы төлөмү жалпы көлөмдүн 5,1 пайыз түзсө, ДСУнун алындагы милдеттемелердин көлөмү 7 пайызды түзөт. Бажы биримдигине кирген өлкөлөрдүн орточо бажы төлөмү 10,6 пайызды түзөт.

Жыйынтыктап айтканда:

- Бажы биримдигине кирбегенден башка айла жок, ансыз акыбал оор.

- өкмөттүн көпчүлүк мүчөлөрү, адистердин жана коомдук өкүлдөрдүн ой пикири да кирүүгө муктаж экендигибизди айтышууда.

- Бажы биримдигинен Кыргызстанга оң жагдайлары арбын болоорунан элибиз үмүт этүүдө.

- Эмки кадам Бажы биримдигине кирүү боюнча сүйлөшүүлөрдү Кыргызстандын кызыкчылыгын коргой ала тургандай деңгээлде жүргүзүүдөн көз каранды.

Адабияттар:

1. “Самсо Corporation” корпорациясынын жана акционерлердин отчету
2. Мамлекеттик комиссиянын Кумтор маселеси боюнча ЖК берген маалыматы.
3. КРПремьер-министринин Жогорку Кенештеги берген отчету 2014 жыл февраль.
4. КРПремьер-министринин берген интервьюсу КТРК 2014 жыл.
5. Кыргыз Республикасынын экономика министрлигинин атайын сайты

6. Эркин-тоо гезити 15- октябрь 2013.жыл